

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

**Л. С. Шевченко, доктор економічних наук.
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

© Шевченко Л.С., 2015.

Статтю отримано редакцією 28.09.2015 р.

Вступ. В економіці України продовжує домінувати ресурсна модель розвитку без високотехнологічного виробництва: основна частка експорту припадає на металургію, сільське господарство, мінеральну продукцію, транспортні засоби та продукти хімічної промисловості. Учені відзначають «інноваційний застій», «інноваційну паузу» в розвитку економіки України.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. В Україні проблеми інноваційного розвитку суспільства досліджують економісти, юристи, філософи і соціологи, зокрема: О.В. Бірюков, К.М. Кашук, А.В. Ковальов, С.О. Левицька, О.М. Левковець, А.В. Матвєєва, О.С. Марченко, С.Л. Савчук, О.Е. Сімсон, Л.І. Федулова, Л.В. Шостак та інші. Проте їхні підходи до тлумачення сутності й перспектив інноваційної діяльності в Україні мають певні відмінності.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати еволюцію інноваційної моделі соціально-економічного розвитку та виокремити ті проблеми її запровадження в Україні, які потребують свого першочергового розв'язання.

Основний матеріал і результати. Інноваційна модель розвитку соціально-економічної системи спирається на інноваційну діяльність, яка характеризується інноваційними цілями, інноваційними засобами їх досягнення та інноваційними результатами.

Інтеграційна інноваційна модель формується наприкінці XIX ст. та базується на поглибленні взаємодії економічних суб'єктів наукової сфери і виробництва: об'єднанні ресурсів їх інтелектуальної діяльності, проведенні спільних науково-технічних дослідженнях тощо. Це значно скорочує час та витрати на впровадження відкриттів фундаментальної науки у виробництво, полегшує трансакції інноваційного продукту між творцями, виробниками і кінцевими споживачами, допомагає залученню промислових та банківських фінансових ресурсів в інноваційну сферу. Якщо виробництво ставить перед наукою завдання знайти способи розв'язання тих чи інших виробничих проблем, розробити науково-технічні прогнози, науково-технічні програми і плани розвитку, то науково-технічні досягнення вчених, зі свого боку, визначають рівень та характер виробництва. Особливо важливим є те, що інтеграція науки і виробництва передбачає інтеграцію знань економічних суб'єктів, які входять до інтегрованих науково-виробничих утворень.

Інтерактивна (мережева) інноваційна модель упроваджується у практику розвинених країн у 90-х роках XX ст. з переходом до інформаційного (мережевого) суспільства [1]. Така модель передбачає взаємодію всіх суб'єктів інноваційної діяльності як членів мережі шляхом використання інформаційних технологій, нових способів продукування, поширення та освоєння сучасних знань. Стрімке поширення Інтернету сприяє науковій кооперації між різними країнами, особливо у сфері досліджень і розробок. Набувають розвитку подвійні об'єднання на принципах мережевої взаємодії окремих видів науково-технологічної діяльності між собою та з бізнес-середовищем. Серед них:

– науково-освітні мережі на базі ВНЗ університетського типу, організованих шляхом «приєднання» до мережевих структур, які взаємодіють з іншими навчальними закладами та їх об'єднаннями у рамках регіональних чи міжнародних зв'язків і мають державний або приватний статус. Реформування ВНЗ на принципах мережевої науково-дослідницької організації призводить до виникнення «віртуальних університетів», або «невидимих коледжів»;

– науково-виробничі мережі, які найбільш яскраво виявляють себе в побудові так званих «пірамідальних моделей» науки та є властивими для науково-технологічної діяльності транснаціональних корпорацій. Останні контролюють дослідження зі створення нових технологій, експериментальні розробки й надання інжинірингових науково-технологічних послуг, виробництво і збут наукоємних продуктів. Із часом науково-виробничі мережі набувають характеру науково-бізнесових;

– освітньо-бізнесові мережі на базі провідних ВНЗ університетського типу та компаній у сфері інноваційного бізнесу в межах перспективних напрямів досліджень (біо-, нано- й інформаційних технологій). Можливі розбіжності між науковою, освітньою та виробничою діяльністю коригує держава. Відповідно до теорії «потрійної спіралі» інновацій, розробленої американськими вченими Генрі Іцковицем і Лойстом Лейдесдорфом, держава задає правила гри, надає політичну й законодавчу підтримку, забезпечує необхідні ресурси для стимулювання науково-дослідницької та інноваційної діяльності в університетах; високотехнологічний бізнес виконує роль головного замовника і провідника високих технологій на ринки; університет стає джерелом та ядром інноваційного процесу шляхом проведення наукових досліджень і «комерціалізації нового знання» через трансфер технологій та створення інноваційних компаній [2, 3].

Новітня інноваційна модель набуває поширення у XXI столітті. Як свідчать міжнародні дослідження General Electric «Global Innovation Barometer» 2011–2014 рр., у передових країнах світу інновації визнано стратегічним пріоритетом, основним рушієм економічного розвитку, конкурентоспроможності і створення робочих місць, поліпшення якості життя. Найбільш значущі інновації спрямовуються не так на отримання прибутку, як на розвиток суспільства й на те, щоб відповідати загальнолюдським потребам. Інноваційна сфера економіки стає головним об'єктом державної політики: впроваджуються державні програми захисту ділових інтересів бізнесу, подолання бюрократії та надлишкового регулювання економіки, боротьби з корупцією; запроваджуються протекціоністські заходи на підтримку вітчизняних інновацій; реформується освітня система, аби вона відповідала потребам інноваційного бізнесу. Керівництво провідних компаній на своєму рівні надає переваги стимулюванню інноваційних процесів і творчої поведінки працівників компаній, розвитку співробітництва між компаніями з метою інтеграції творчих ресурсів та прийняття рішень, які задовольняють потреби локальних і світових ринків [4, 5, 6]. Формується і знаходить практичне втілення концепція інноваційних екосистем [7]. Як наслідок – 84% країн із топ-50 за рейтингом ВВП збігаються із топ-50 рейтингу найбільш інноваційних країн, котрий формується шляхом дослідження структури затрат на інновації і результатів, які вони дають [8].

В Україні запровадження інноваційної моделі соціально-економічного розвитку стикається з численними викликами і загрозами.

По-перше, нинішня економіка України є економікою воєнного часу та зазнає значних макроекономічних дисбалансів. Унаслідок воєнного конфлікту на Донбасі в регіоні відбулося фактично знищення реального сектора економіки: промислове виробництво у Донецькій і Луганській областях у 2014 р. скоротилося на 31,5 та 42 % відповідно. У зоні конфлікту прямо чи опосередковано опинилася чверть вітчизняного експортного потенціалу. Загальний спад промислового виробництва в Україні у 2014 р. становив 10,1%; капітальні інвестиції зменшилися на 11,8%; скорочення прямих іноземних інвестицій в економіку України склало 12,2 млрд дол., або 21% відносно 2013 р. Національні ресурси України значною мірою було переорієнтовано на забезпечення воєнних потреб, а особлива увага в інноваційній сфері приділяється оборонно-промислому комплексу (ОПК). Світова практика свідчить, що в разі не проведення щорічної заміни 4–5% існуючого парку озброєнь збройні сили поступово деградує. Тому 2015 року в Україні на сектор безпеки буде спрямовано майже 80 млрд грн, або приблизно 16% загальних витрат бюджету України і близько 5% ВВП України [9, 10].

Тим часом ОПК має значні проблеми з організації інноваційної діяльності. Серед них: 1) постійне скорочення фінансування інфраструктури та науково-дослідних робіт у галузі. За аналітичною доповіддю Національного інституту стратегічних досліджень, інвестиції в інфраструктуру ОПК у 2006 році становили 21,6% від загального фінансування армії, у 2009–2010 рр. – 7 %, у 2012 році – 14,5%. Наприкінці 1990-х років через обмежене фінансування Міністерства оборони й ОПК України було припинено виконання близько 90% науково-

дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), кількість яких ще в 1995 році становила майже 600. Понад 50 % загальної кількості підприємств ОПК, змінивши форму власності, стали приватними; 2) зростаюче технологічне відставання галузі від провідних країн світу: фізичне зношення основних фондів ОПК становить понад 70%; коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів дуже низький і не перевищує 2,5% на рік; 3) невіддале багаторазове реформування органів управління ОПК [11].

По-друге, організації «цивільної» наукової сфери недостатньо взаємодіють між собою. Зберігається протиставлення ВНЗ і науково-дослідницьких академічних установ. Представники університетської науки стверджують, що нинішні університети є майже замкненою системою та можуть забезпечувати повний цикл створення інновації. Натомість багато працівників НДІ та академічної науки категорично не згодні з роллю ВНЗ як центрів інноваційного розвитку. Головне призначення останніх вони вбачають у підготовці фахівців. Відсутня й зацікавленість бізнесу в підтримці науково-дослідних робіт, що виконуються університетськими вченими, та реалізації їх результатів у підприємницькій діяльності. Це пояснюється насамперед короткочасністю існування самого бізнесу: коли підприємці бояться його насильницького відчуження та кризових процесів, вони інвестують кошти не в механізми розвитку, а в механізми захисту бізнесу. Слабким залишається убезпечення прав інтелектуальної власності.

По-третьє, має місце невизначеність юридичного статусу інноваційно-активних та інноваційних підприємств. У методологічних положеннях зі статистики інноваційної діяльності, виданих Державною службою статистики України, записано: «Інноваційно-активне підприємство – підприємство, що в період обстеження займалося діяльністю, пов'язаною зі створенням інновацій, незалежно від того, чи привела така діяльність до реального впровадження інновацій». А «інноваційне підприємство (організація) – юридична особа, що впроваджувала будь-яку інновацію за визначений період часу» [12]. Однак у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» законодавець визначив поняття «інноваційне підприємство» по-іншому: «Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг». У статті 16 цього ж Закону зазначено: «Інноваційним підприємством визнається підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо більше ніж 70 відсотків обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція» [13]. Але Законом не передбачено реєстрацію інноваційних підприємств. Тобто статус інноваційного для підприємства є «плаваючим»: протягом якогось періоду часу воно може мати цей статус (якщо понад 70% обсягу його продукції є інноваційною), а протягом якогось періоду часу може й не мати [14]. Такий статус надається Державною фіскальною службою України на підставі даних, що надходять від суб'єктів інноваційної діяльності.

Зважаючи на різну інноваційну активність підприємств, економісти пропонують класифікувати їх за групами:

1) підприємства з високим ступенем інноваційної активності, обсяг інноваційної продукції яких у грошовому вимірі перевищує 50% загального обсягу продукції; такі підприємства займаються науково-дослідною чи дослідно-конструкторською діяльністю разом з виробничою;

2) підприємства із середнім ступенем інноваційної активності, обсяг інноваційної продукції котрих у грошовому вимірі становить до 50% загального обсягу продукції; такі підприємства займаються фундаментальними або прикладними дослідженнями;

3) підприємства з низьким ступенем інноваційної активності, які самостійно не проводять науково-дослідні або конструкторські розробки, але займаються впровадженням інновацій досліджених, розроблених іншими установами;

4) підприємства інноваційно неактивні, котрі не займаються впровадженням інновацій. Наведена класифікація підприємств за ознакою інноваційної активності надасть змогу активізувати роботу вітчизняних підприємств та сприятиме розширенню [15].

По-четверте, недостатньо розробленими є механізми функціонування спеціалізованих інноваційних організацій та установ інноваційної інфраструктури. Дослідники звертають увагу

на брак законодавчого забезпечення діяльності технополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних центрів (кластерів) тощо; відсутність механізмів залучення недержавних коштів на інноваційний розвиток; не розробленість інфраструктури страхування інноваційної діяльності. Як результат – запропоновано створення нових інфраструктурних інститутів, таких як спеціальні компанії з управління інтелектуальними активами, або інноваційний провайдинг, які теж не мають достатнього організаційно-правового підкріплення.

По-н'яте, значні вади має сучасне фінансування інноваційної діяльності. Як свідчать дані Державної служби статистики України, фінансування інноваційної діяльності в країні відбувається переважно за рахунок власних коштів підприємств (72,93% від загальної суми витрат); частка державного фінансування становить усього 0,25%; частка іноземних інвесторів ледь перевищує 13%. Проте навіть великі компанії не можуть профінансувати весь інноваційний цикл і шукають партнерів по коопераційних зв'язках та створюють інноваційні альянси з інноваційними компаніями, науково-дослідними установами або університетами. Роль банківських, комерційних і бюджетних кредитів невелика.

Натомість у зарубіжних країнах активно використовуються: зовнішні запозичення, міжнародні кредити; кошти технопарків і технополісів; ресурси інвестиційних компаній-резидентів, у тому числі пайових інвестиційних фондів; інвестиційні ресурси страхових компаній-резидентів; бюджетні й цільові кредити; фінансовий лізинг; венчурне фінансування та численні податкові стимули науково-дослідницької діяльності (податковий кредит, підвищена компенсація, прискорена амортизація, зменшена ставка оподаткування прибутку). Наприклад, податковий кредит зараз використовується у 21-й країні (Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Чехія, Данія, Франція, Італія, США та ін.). Підвищену компенсацію передбачено у 16-ти країнах (Хорватія, Кіпр, Чехія, Фінляндія, Греція, Нідерланди й ін.); прискорену амортизацію – у 13-ти країнах (Бельгія, Канада, Ізраїль, Японія, Італія, США та ін.), а знижена ставка податку на прибуток уперше була застосована в країнах Бенілюксу, пізніше у Великій Британії, а зараз використовується в 11-ти країнах (Бельгія, Кіпр, Франція, Греція, Люксембург, Мальта, Португалія й ін.). Усі чотири види податкових стимулів у сфері R&D застосовуються одночасно тільки у Великій Британії. Бельгія, Данія, Ізраїль, Японія, Нідерланди пропонують нараз три податкових стимули, решта країн обирають один або два. Як правило, податкові пільги часто пов'язують з конкретними групами компаній [16].

Висновки. Реформування інноваційної сфери в Україні має враховувати особливості постіндустріальної динаміки зарубіжних країн. Українські організації й підприємства повинні пройти етап усвідомлення соціальних вигод та ефектів від повної реалізації свого потенціалу в галузі інноватики, подолати розбалансованість своєї інноваційної діяльності й одержати потрібне фінансування. Упровадження інноваційної моделі соціально-економічного розвитку країни має стати визначальним напрямом урядової політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бублик, С.Г. Концептуальні підходи до формування інноваційної моделі державного управління науково-технологічною діяльністю [Електронний ресурс] / С.Г. Бублик. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Bublik.pdf>
2. Семинар Генри Ицковица [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ane.ru/novosti-media/konferencii-seminary/304-henry-etzkowitz.html>;
3. Резніков С. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку країни / С. Резніков // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – 21 січня.
4. Дослідження General Electric: «Глобальний інноваційний барометр 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pure.com.ua/mag/doslidzhennya-general-electric-hlobalnyj-innovatsijnyj-barometr-2012>
5. Исследование GE Global Innovation Barometer 2013 выявило «головокружение от инноваций» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ruscable.ru/news/2013/01/17/Issledovanie_GE_Global_Innovation_Barometer_2013_v
6. 2014 GE INNOVATION BAROMETER [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.innovationinsights.ch/2014-ge-innovation-barometer>
7. Федулова Л.І. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування / Л.І. Федулова, О.С. Марченко // Економічна теорія та право. – 2015. – № 2. – С. 21 – 33.
8. Как построить в Украине экономику инноваций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ubr.ua/business-practice/laws-and-business/kak-postroit-v-ukraine-ekonomiku-innovacii-338439>

9. «Убитая» промышленность и расходы на войну: названы главные угрозы для экономики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/ubitaya-promyshlennost-i-rashody-na-voynu-nazvany-glavnye-ugrozy-dlya-ekonomiki-ukrainy-621109.html>
10. Украина рекордными темпами теряет инвестиции (Официальный доклад) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-rekordnymi-tempami-teryaet-investicii-oficialnyy-doklad-621047.html>
11. Волович О. Український ОПК в умовах «гібридної війни» з Росією [Електронний ресурс] / О. Волович. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/opk1>
12. Методологічні положення зі статистики інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2013/03/metod.zip.
13. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
14. Бірюков О.В. Інноваційні та інноваційно-активні підприємства: спільні та відмінні ознаки / О.В. Бірюков // Економіка, менеджмент, підприємництво. – 2013. – № 25 (II). – С. 169 – 176.
15. Савчук В.С. Пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / В.С. Савчук, П.П. Гаврилко, А.В. Колодійчук. – Режим доступу: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzlubp_2011_6_5%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzlubp_2011_6_5%20(1).pdf)
16. Макеева Е. Назад в будущее: налоговые стимулы в области инноваций [Электронный ресурс] / Е. Макеева. – Режим доступа: <http://delo.ua/businessman/nazad-v-buduschee-nalogovye-stimuly-v-oblasti-innovacij-291997>.

УДК 330.1:001.895(477)

Шевченко Людмила Степанівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. **Інноваційний вектор соціально-економічного розвитку України: виклики і загрози**. Розкрито еволюцію інноваційного соціально-економічного розвитку. Виявлено особливості його інтеграційної, інтерактивної (мережевої) та новітньої моделей. Досліджено основні проблеми запровадження інноваційної моделі соціально-економічного розвитку в Україні.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна модель соціально-економічного розвитку, інноваційно-активне та інноваційне підприємство, фінансування інноваційної діяльності.

УДК 330.1:001.895(477)

Шевченко Людмила Степановна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономической теории. Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого. **Инновационный вектор социально-экономического развития Украины: вызовы и угрозы**. Раскрыта эволюция инновационного социально-экономического развития. Выявлены особенности его интеграционной, интерактивной (сетевой) и новейшей моделей. Исследованы основные проблемы внедрения инновационной модели социально-экономического развития в Украине.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная модель социально-экономического развития, инновационно-активное и инновационное предприятие, финансирование инновационной деятельности.

UDC 330.1:001.895(477)

Shevchenko L.S., Doctor of Economics, Professor, Head of Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv. **Innovative vector of social and economic development of Ukraine: challenges and threats**. The evolution of innovative socio-economic development is under study. The features of its integration, interactive (network) and the latest models are exposed. The basic problems of implementing an innovative model of socio-economic development in Ukraine are analyzed.

Key words: innovation, innovative model of socio-economic development, innovation-active and innovative enterprises, financing innovation.